

Daniela Katunar, *Konstrukcije na razmeđu leksikona i gramatike*, FF press, Zagreb, 2021.

Daniela Katunar docentica je na Odsjeku za lingvistiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Stručno se usavršavala na Sveučilištima u Leipzigu i Coloradu te na Sveučilištu Princeton kao dobitnica Fulbrightove stipendije. Posvećena je području semantike, kognitivne lingvistike, semantičke tipologije i konstrukcijske gramatike. Knjiga koju ovdje prikazujemo proizišla je iz njezine doktorske disertacije pod naslovom *Ustroj leksikona u konstrukcijskoj gramatici – primjer prijedloga u hrvatskom jeziku* (2015).

Autorica u knjizi predstavlja osnovna polazišta i teorijski okvir konstrukcijske gramatike koji potom modificira i povezuje s analitičkim instrumentarijem kognitivne lingvistike te primjenjuje u analizi i opisu tipova *glagolsko-prijedložne konstrukcije* u hrvatskome jeziku. Katunar ističe da je jedan od ciljeva njezine knjige proširiti postojeće rasprave o prijedlozima koje nalazimo u hrvatskome jezikoslovlju. Knjiga je u tom smislu svakako ispunila svoju svrhu. Pred nama je poticajna rasprava koja predstavlja novu perspektivu iz koje se sagledava odnos glagola i prijedložne sintagme. Osobitost je knjige u tome što jezičnu građu sagledava iz ugla interakcije gramatikalizacije, idiomatizacije i leksikalizacije.

Knjiga je tiskana na 205 stranica, te je pored prvog i konačnog poglavlja koja predstavljaju uvodni i zaključni dio monografije podijeljena na pet specifičnih poglavlja koja redom glase *Leksikon i teorije jezika*, *Konstrukcijske gramatike u kontekstu lingvističkih teorija*, *Vrste riječi i jedinice leksikona*, *Gramatički temelji leksičkih značenja* i *Konstrukcijski temelji leksičkih značenja*.

Budući da će se u knjizi baviti analizom jezičnih jedinica na razmeđu leksikona i gramatike, Katunar izlaganje u drugom poglavlju (*Leksikon i teorije jezika*) započinje baveći se pojmom leksikona u odnosu na pojmove vokabulara i leksika. Ističu se kulturni, društveni i pragmatički aspekti uspostave i djelovanja leksikona. Autorica izlaže kritički pregled razvoja pojma leksikona u lingvističkim teorijama. Kritizira bloomfieldovsko shvaćanje prema kojemu se leksikon svodi na popis riječi nekog jezika i dodatak gramatici. Premda europski i američki strukturalizam unapređuje opis leksikona, upozorava se na njegove manjkavosti. Osnovni je problem da se leksikon i dalje ne opisuje kao struktura, nego tek kao *grupacija riječi* s često nejasnim i teško odredivim granicama između različitih semantičkih polja. Problematično je i strukturalističko odvajanje jezika od govora, a ujedno i jezičnoga od enciklopedij-

skoga znanja. Katunar s pravom u više navrata ističe da je odvajanje jezičnoga od enciklopedijskoga znanja neodrživo u lingvističkim teorijama.

Model generativne gramatike koji leksikon svodi na neuređeni popis leksičkih jedinica autorica također kritizira upućujući na uporabno utemeljene modele jezičnoga opisa u kojima se među ostalim naglašava značaj veze jezične kompetencije i uporabe, odnosno značaj veze jezičnoga i enciklopedijskoga znanja. Pažnja se skreće i na neka obilježja uporabno utemeljenih modela na kojima će autorica graditi svoj pristup: važnost frekvencije riječi za *rutinizaciju jezičnih struktura*, shvaćanje značenja kao dinamične pojavnosti, kao i gledište prema kojemu leksikon i gramatika čine kontinuum, dok su leksikalizacija, gramatikalizacija i idiomatizacija tijesno povezani procesi, što će autorica i obrazložiti na primjeru svoje studije prijedloga.

U trećem poglavlju (*Konstruktivske gramatike u kontekstu lingvističkih teorija*) Katunar predstavlja polazišta i teorijski okvir konstrukcijske gramatike uz koji pristaje zbog naglaska koji konstrukcijska gramatika stavlja na suodnos leksikona i gramatike. U poglavlju se prvo izlažu osnovne pretpostavke konstrukcije gramatike. Barem su dvije među njima od značaja za autoričin pristup. Prva kaže da su frazne (ili sintagmatske) konstrukcije naučeni spojevi forme i značenja podjednako kao i leksičke jedinice. U tom se smislu leksemi, frazemi i argumentne strukture rečenica na jednak način definiraju konstrukcijama. Druga pretpostavka kaže da su konstrukcije ustrojene u mrežu različitih razina složenosti koja se naziva *konstruktion*. Prema autoričinu shvaćanju, leksikon i konstruktion u takvom su odnosu da konstrukcije pripadaju leksikonu, ali ga zbog različitih razina složenosti i apstrakcije mogu i nadilaziti. Primjerice, *frazem sve u šesnaest* dijelom je leksikona podjednako kao i leksem *nebo*. S druge pak strane konstrukcija X doživljava Y pripada leksikonu, ali ga ujedno i nadilazi zato što se oprimjeruje njegovim pojedinačnim jedinicama, npr. *Marija kuša kolače, Eugen gleda film, Veronika sluša glazbu*.

Osnovne pretpostavke konstrukcijskoga modela u poglavlju se razrađuju u vidu nekoliko tema. Prvo se daje pregled razvoja pojma konstrukcije u povijesti jezikoslovlja. Tu se težište stavlja na pretpostavke američkog i europskog strukturalizma. Autorica tako Bloomfieldu i distribucionalistima predbacuje da su konstrukcije opisivali tek kao kombinacije gramatičkih oblika zanemarujući njihova značenjska obilježja. Problem je pak europske strukturalističke tradicije saussureovsko gledište da rečenica zbog slobode i heterogenosti kombiniranja pripada isključivo govoru, ali ne i jeziku. Takvo shvaćanje *a priori* dokida mogućnost konstrukcija kao nezavisnih argumentnih struktura koje posjeduju vlastitu formu i značenje.

Autorica potom daje pregled razvoja konstrukcijske gramatike obrazlažući način na koji su polazišna djela usmjerila razvoj opće teorije i njezinih susljednih varijanti. Kako ne odbacuje, već nastoji nadograditi tradicionalni verbocentrični opis rečenice, Katunar s pravom bilježi da je model konstrukcijske gramatike komplementaran s tradicionalnim gramatičkim opisima u hrvatskome jeziku te ih može proširiti i nadograditi. U tome je posebna vrijednost autoričine knjige. Vrijednost primjene konstrukcijske gramatike u opisivanju hrvatskoga jezika autorica vidi u

nadogradnji i razrađivanju opisa značenjskih i strukturnih motivacija već postojećih leksičkih i gramatičkih kategorija, kao i u širenju perspektive koja će obuhvatiti jezičnu građu koja dosad nije bila predmetom sustavna opisa.

U četvrtom poglavlju (*Vrste riječi i jedinice leksikona*) autorica razmatra prijedloge kao vrstu riječi. Polazi od tradicionalnih kriterija podjele vrsta riječi, pa prijedloge sagledava kroz okvir samoznačnih i suznačnih riječi. Katunar i ovdje razmatra povijesnu pozadinu, pa jedno od potpoglavlja posvećuje temi prijedloga u okviru strukturalizma koji će značajnim dijelom i izgraditi tradicionalno razumijevanje prijedloga kao vrste riječi. Naime, iz strukturalističkih studija proizlazi da su prijedlozi lišeni leksičkoga sadržaja. Autorica preispituje taj zaključak pozivajući se na različite studije koje govore protiv stroge podjele na samoznačne i suznačne riječi sugerirajući da se prijedlozi mogu naći u objema klasama. Katunar izvodi da bi trebalo govoriti o *stupnjevim suznačnima prijedloga* te da se prijedlozi u konkretnoj uporabi mogu ostvariti i tako da budu nositeljima leksičkoga sadržaja. Najavljujući konstrukciju koja će biti tema monografije, ističe da se prijedlozi mogu s glagolom naći u takvom odnosu zavisnosti da s njime oblikuju značenjsku cjelinu. Primjerice, *visjeti nad* u značenju 'prijetiti' nasuprot sintagmi s prostornim značenjem *visjeti iznad*.

U knjizi se govori o jezgrenom i polisemnom pristupu prijedlozima. Jezgreni pristup nastoji prema ograničenom broju apstraktnih značenjskih kategorija koje se odnose na prostornost i prema kojima se objašnjavaju sva ostala značenja prijedloga. Katunar kritizira taj pristup zbog nepreciznosti opisa i nesrazmjera u broju pojmovnih komponenti koje se pridružuju sadržaju pojedinačnih prijedloga. Predlaže se tako nadogradnja lokalističkoga pristupa uz napomenu da je oslanjanje na pojam prostornosti u opisu neprostornih značenja prijedloga valjan pristup, no njime se ne iscrpljuju svi tipovi obrazaca u kojima se prijedlozi ostvaruju. Na tome se temelji i autoričina kritika polisemnih pristupa. Naime, opis prema polisemnom modelu među ostalim počiva i na određenju prototipnog značenja leksičke jedinice. Među kriterijima za određenje prototipa navodi se i ishodišno značenje. Autorica bilježi da je određenje ishodišnjeg značenja kod prijedloga nerijetko problematično zato što je i unutar domene prostornosti teško odrediti značenje na kojem se temelje figurativna proširenja značenjske strukture prijedloga.

Autorica, međutim, smatra da se doprinos polisemnoga pristupa u opisu prijedloga ipak ne može u cijelosti zanemariti. Naprotiv, polisemni pristup posvećen pojedinačnim prijedlozima treba proširiti usredotočivanjem na njihove sintagmatske odnose s glagolom i na promjene u značenjskom ustroju prijedloga i glagola koje proizlaze iz takvih sintagmatskih odnosa. Baš na tome planu otvara se prostor za konstrukcijski pristup koji Katunar vidi komplementarnim s polisemnim. Proširujući polisemni model na sintagmatske odnose glagola i prijedloga autorica razrađuje konstrukcijski pristup kojemu takvih studija svakako nedostaje.

Peto poglavlje (*Gramatički temelji leksičkih značenja*) polazi od podjele konstrukcija i *mikrokonstrukcija*. Nasuprot konstrukcijama čija se forma i značenje

ne mogu pretpostaviti na temelju njihovih elemenata, mikrokonstrukcije nalaze se u bliskom odnosu s glagolima koji su tipični predstavnici glagolskih klasa iz čijeg se obrasca valentnosti neka konstrukcija poopćila. Katunar pristaje uz model mikrokonstrukcija, odnosno uz *umjereni* konstrukcijski pristup koji ne odbacuje verbocentričnu perspektivu. Tako na temelju mikrokonstrukcija koje se povezuju sa značenjem i obrascem valentnosti specifičnih glagola autorica gradi polazište o *glagolsko–prijedložnim konstrukcijama* u hrvatskome jeziku.

U svrhu pojašnjenja funkcije prijedloga u glagolsko–prijedložnim konstrukcijama, Katunar otvara raspravu o odnosu dopune i dodatka te o odnosu upravljanja ili rekcije između glagola i prijedložne sintagme (autorica rabi termin *prijedložna fraza*). U tom pogledu preuzima model prema kojemu se prijedložne sintagme shvaćaju objektima (prijedložnim objektima) kada se nađu u funkciji dopuna glagola, dočim su adverbijali kada se uz glagole ostvaruju kao dodaci. Katunar proširuje model govoreći o metaforičkom širenju glagolsko–prijedložne konstrukcije (npr. *doći do kuće ~ doći do rješenja*), što ju privodi procesima leksikalizacije i idiomatizacije. Ti procesi utječu i na akcionalnost glagola. Nude se primjeri glagolskih izraza u kojima pojava prijedloga sugerira opreku radnje i stanja, npr. *gledati film ~ gledati na film* (nepovoljno). U nekim primjerima piše se o idiomatizaciji glagolsko–prijedložnih oblika. Radi se o primjerima metaforičkih širenja u kojima se ishodišno prostorno značenje prijedloga izgubilo, npr. *držati do izgleda, dogurati do penzije, doći do rješenja*. Ti primjeri predstavljaju značenjske cjeline okamenjene u glagolski izraz.

Razrađujući odnos glagola i prijedloga, autorica govori o trima tipovima motivacije koji upravljaju odabirom prijedloga. Prva motivacija tiče se izražavanja prostornih odnosa preko prijedloga, npr. *knjiga je na stolu / ispod stola / pored stola*. Druga motivacija pretpostavlja odabir prijedloga prema topološkim obilježjima imenice koja dolazi u prijedložnoj sintagmi, npr. *biti zatočen u ćeliji ~ biti zatočen na otoku; ležati na kauču ~ ležati u fotelji*. Treća motivacija počiva na leksičko–gramatičkim obilježjima elemenata koji regiraju prijedložnim spojevima. U takvim strukturama topološka obilježja imenica u prijedložnoj sintagmi ne utječu na odabir prijedloga, a značenje prijedloga je shematično, npr. *vjerovati u sebe, držati do sebe*. Katunar ističe da se taj treći tip motivacije rijetko spominje u opisima prijedloga u hrvatskome jeziku, iako se baš u njemu nalazi osnova za glagolsko–prijedložnu konstrukciju koja proizlazi iz odnosa jake rekcije glagola i prijedložne sintagme. Jaka rekcija pritom pretpostavlja odnos *semantičke koneksije* u kojemu je sintaktički upravni član ili glava značenjski ovisan o dopuni bez koje ne može ostvariti specifično značenje, npr. glagol *držati* ne može ostvariti značenje ‘cijeniti’ bez sintagme s prijedlogom *do*, usp. *držati do autentičnosti*.

Šesto poglavlje (*Konstrukcijski temelji leksičkih značenja*) opisuje glagolsko–prijedložnu konstrukciju. Usmjerava se tako na ulogu prijedloga u gradbi značenja glagolsko–prijedložne konstrukcije, na opis strukturnih pravilnosti konstrukcije i na određenje motiva koji upravljaju odabirom prijedloga u različitim tipovima glagolsko–prijedložnih konstrukcija.

Katunar korpusnim istraživanjem dolazi do čak 236 glagolsko–prijedložnih konstrukcija. Te su konstrukcije obilježene idiomatičnošću pod kojom se misli na okamenjivanje gramatičkih i leksičkih odabira, kao i mogućnost njihove konvencionalizacije u vidu formalnih idioma koji mogu postati i produktivni. S idiomatičnošću se povezuje i obilježje *značenjske razlikovnosti* prema kojemu se okamenjeni spojevi glagola i prijedloga pojavljuju kao odjelite značenjske jedinice koje Katunar naziva *morfosemantičkim idiomima*.

Prema načinu značenjskog i morfosintaktičkog oblikovanja konstrukcije govori se o trima tipovima glagolsko–prijedložnih konstrukcija. Prvom tipu pripadaju okamenjene konstrukcije, odnosno spojevi glagola i prijedloga u kojima se ishodišno prostorno značenje izgubilo, npr. fazno značenje spoja *ući u*, usp. *ući u raspravu* ‘početi sudjelovati u raspravi’, usp. također frazem *visjeti komu nad glavom* u značenju ‘nadgledati, prijetiti, paziti, kontrolirati’. U ovome tipu konstrukcija dolazi do metaforičkog širenja koje proizvodi značenje koje se opetovanom uporabom okamenjuje i idiomatizira.

Drugom tipu pripadaju morfosemantički proizvedene konstrukcije, odnosno konstrukcije koje nastaju dodatnim tvorbenim načinima poput afiksacije i dodavanja zamjenice / čestice *se*. Katunar nudi primjer s glagolom *ugledati* čije ishodišno značenje ‘naglo, neočekivano vidjeti <koga / što>’ nestaje u konstrukciji s česticom *se* i prijedlogom *u*, usp. *ugledati se u heroje* ‘imati heroje za uzor’. Od ostalih primjera navode se između ostalih primjeri *zauzeti se za*, *zagrijati se za*, *udubiti se u*, *navući se na*. Budući da se kod ovoga tipa ne radi samo o okamenjivanju obrasca, autorica govori o morfosemantički proizvedenim idiomima. Osim po detranzitivizaciji glagola česticom *se* i korelaciji prefiksa i prijedloga, ovaj tip konstrukcije karakterističan je i po tome što njegov kontekstni okvir tematski ograničava raspon imenskih dopuna. Katunar primjećuje da se struktura *navući se na* ograničava na konzumaciju, npr. *navući se na alkohol / slatko / kokain*, ili na rasonodu, npr. *navući se na ronjenje / kartanje / filmove*.

Trećem tipu konstrukcija pripadaju glagolsko–prijedložni izrazi utemeljeni na *pojmovnoj bliskosti*, odnosno na metonimiji i specijalizaciji, što znači da spojevi glagola i prijedloga ne preslikavaju njihovo ishodišno značenje na neku drugu domenu, nego to značenje na neki način *preciziraju*. Katunar tako spominje primjer prijedložne sintagme *u* + akuzativ kojom se može izraziti pojam ‘prodornosti’, npr. *zabiti čavao u gredu*, *ugurati se u tramvaj*. Bliskost s pojmom prodornosti pronalazi u primjerima vjerovanja zbog intenziteta toga mentalnog stanja i njegova učinka na doživljača, npr. *vjerovati u sebe / u vlastite ideje*.

S obzirom na njihovu idiomatičnost i okamenjenost, Katunar zaključuje da se glagolsko–prijedložne konstrukcije svih triju tipova *do jedne mjere* mogu smatrati odjelitim leksemima. U tom pogledu nalaze se na razmeđu leksikona i gramatike.

Značaj monografije Daniele Katunar je višestruk. Prije svega širina i temeljitost kritičke razrade metajezika i teorijskih okvira povezanih ne samo s konstrukcijama i konstrukcijskom gramatikom, nego i s leksikonom te kategorijom vrste riječi knji-

gu čine vrijednom. Nadalje, vrlo je značajno da autorica konstrukcijski pristup nalazi komplementarnim s tradicionalnim verbocentričnim opisom rečenične strukture te u tom smislu izgrađuje i vlastiti okvir opisa glagolsko–prijedložnih izraza. Takav pristup djeluje poticajno zato što proširuje perspektivu opisa hrvatskoga jezika. Napokon, autoričin pristup predočava komplementarnost polisemnih i konstrukcijskih modela premošćujući razinu opisa odjelitih leksema i stvarajući podlogu za sustavnu analizu značenjskog ustroja složenijih tipova konstrukcija.

Davor Krsnik

Literatura

Katunar, Daniela (2015). *Ustroj leksikona u konstrukcijskoj gramatici – primjer prijedloga u hrvatskom jeziku*. Doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet.